

MODÁLNÍ VÝSTAVBA V NESTYLIZOVANÝCH PROMLUVÁCH LIDOVÝCH MLUVČÍCH

Mluvíme-li o modální výstavbě v nestylizovaných promluvách lidových mluvčích, máme tu na mysli tři základní aspekty: 1) situační zakotvenost mluvených projevů, 2) nedostatek větné perspektivy a 3) vyjádření sdělného obsahu.

Z přirozené zápisové (nahrávací) situace, která je nutným předpokladem pro zachycení spontánních promluv, vyplývá, že se repertoár mluvených projevů lidových (nefolklórních) mluvčích dotýká tematiky všedního dne a nesměruje k vytváření singularizačních stylů. Na základě neutrálního stylu jednacího, v němž jsou jednotlivé složky situační zakotvenosti závislé na přímém sepětí dialogické promluvy mezi subjektem a adresátem, dochází k vyváženosti jazykových i mimojazykových prostředků. I když tato složka v nestylizovaných promluvách je důležitá, ukazuje se, že není zcela závazná. Mnohem závažnější je tu nedostatek větné perspektivy a vyjádření sdělného obsahu. Je známo, že podklad jazykové výstavby v nestylizovaných promluvách tvoří juxtaopozice s nevýraznou diferenciací mezi parataxí a hypotaxí a porušováním ustálených syntaktických konstrukcí (anakolut, inverze, aditivnost, užívání preparativních výrazů apod.). Zvážíme-li tuto skutečnost, není divu, že interpretace modální výstavby a osvětlení sdělného obsahu v nestylizovaných promluvách lidových mluvčích naráží na obtíže i rázu metodologického.

Přitom je třeba mít na mysli, že je to právě modalita, jíž se projevuje postoj mluvčího k realnosti výpovědi, která je buď citově neutrální, nebo citově zabarvená (aktuální). Měli jsme možnost slyšet, že emocionalita do modalit napatří, protože se emocionální postoj realizuje nejen v rovině modální výstavby výpovědi, ale i v rovinách jiných (gramatické, v rovině aktuálního členění větného). (Srov. referát M. Grepla.) I když přijmeme tezi, že emocionálně motivované transpozice modálních schémat a jejich složek je třeba odlišovat od základních citově neutrálních způsobů výstavby modalit výpovědi, tu analýza mluvených projevů lidových mluvčích ukazuje na plynulost modálních schémat citově neutrálních i citově zabarvených, která jsou k základním schématům emocionálně relevantní. (Srov. diskusní příspěvek R. Zimka.) V rovině implicitní (nepříznakové) modální výstavby nestylizovaných promluv lidových mluvčích, v níž je modalita vyjádřena morfologicky, je evidentní užívání přímých apelativních vět, přímých otázek (*Tak co ti mám vyládat?*) a přímých imperativních vět (*Já, gdepak řěl, děti!*). Nezáleží na tom, zda jde o věty citově neutrální nebo citově zabarvené, kdy citovost je tu záležitostí subjektivně hodnotícího postoje mluvčího k obsahu sdělení. Do oblasti implicitní modalit řadíme dále větné konstrukce včleněné do mluvených projevů lidových mluvčích, jež mají funkci kontaktní (*Nó, majó teho tam, to víš, starí jakísi teškí*), situační elipsy s aktuální podmíněností (*Enom*

s *potahama* = na pole jezdívali sedláci, kteří měli koně), adverbia, doprovázená nežádka prostředky motorickými (gesty, mimikou apod.) (*Ó bože, tam bilo lidí, lidí tam z Moravi*), ukazovací zájmena (*Tak veselo sme virůstali, tí dečka, hrávali sme se fšecí spolém, tí dečka, chodili sme do škole.*) V rovině explicitní (příznakové) modální výstavby nestylizovaných promluv lidových mluvčích, v níž je modalita realizována souvětně a druh modálního vztahu se vyznačuje polysémantickými spojkami, se jeví pozoruhodně užívání nepřímé a polopřímé řeči, kdy jde o různé způsoby reprodukce něčího projevu mluvčím jiným, popřípadě reprodukce vlastního výroku v nové situaci. Nejčastěji je tomu po slovesech dicendi, jež se objevují zpravidla v těch pasážích mluvených projevů lidových mluvčích, v nichž se popisuje děj (*Mi sme si povidali: „Počkéte, kluci, šak mi vám to voplatíme!“*). Nežádka tu má nepřímá řeč platnost vedlejší věty obsahové, která je závislá na větě uvozovací a její charakteristickou spojkou je spojka *že* (*A vona mu hnet vikládala, že ten stréček došli*). Jestliže se dostane do pozice nepřímé řeči imperativní věta přímá, pak dostává podobu obsahové věty žadací s *aby* (*Ná tak, vona došla, neřekla žádnímu nič, došla dom, neřekla žádnímu a von ji povidál, abi zasé za pár dní došla*), někdy také indikativní věty s *at* (*Povidali si, dečko je hlópi, at dává*). Není nezajímavé upozornit na to, že se v nestylizovaných promluvách lidových mluvčích najdou z hlediska explicitní modality v neposlední řadě i příklady na řeč polopřímou (*Tak už na nich policál ten král, přece ho poznál, teho sina, taková má pjekná toto princeznu a ho chitli a ju taki*) a nevlastní přímou řeč (*Nosíl ho skoro každé deň, mami, tohoto zabite a uděléte*). Je nabíledni, že se případy z oblasti implicitní a explicitní modality mluvených promluv lidových mluvčích nedají eliminovat od větné intonace, která umožňuje využívat pojmenování v platnosti výpovědi a je zároveň prostředkem modální složky sdělení (*A vona pravila, hade stuj, až já přinesu ot Pana Marija hul*). (Srov. diskusní příspěvek M. Romportla.)

Dá se tedy říci, že modalita implicitní a explicitní v nestylizovaných promluvách lidových mluvčích náleží do sféry modality objektivní (vztahové) a má ráz konstitutivní. Vycházíme-li ze spontánních promluv lidových mluvčích, v nichž jsou zachyceny drobné denní příhody, životní příběhy, úseky z životopisů aj., snadno zjistíme, že se v nich vyskytá nejen modalita volní se základními modálními výrazy *mět, moci, muset* (*Vokolo haluze tam mňeli daní, to chvoji a pantle; To bila taková robota, že Štarvički se nemohli zmocit; A to bili vinohradi a tam museli robotovat*), ale též modalita jistotní s modálními částicemi *prý, snad* (*A ten naráz doletěl pro mňe, že pře, mami, potte, ten Rigoš ho drží za nos; Ráno se dřivali na máju, snat se to podnes dělá*) a modálními predikativy typu *je třeba* (*Turkiň se tu třeba sázela, té tu bévalo hodňe*). Vzhledem k tomu, že výskyt modality volní a jistotní závisí na psychice a subjektu lidových mluvčích, kteří jí využívali tu ve větší tu v menší míře, můžeme ji kvalifikovat jako výpovědně nekonstitutivní. (Srov. referát M. Jelínka.)

Závěrem shrnujeme, že zkoumání modální výstavby v nestylizovaných promluvách lidových mluvčích není bezvýznamné a může přinést mnoho k obohacení v oblasti teorie promluvy vůbec, jakožto disciplíny systémové, jež pojednává o vlivu faktorů mluvčích na stabilizaci jistých modálních promluvových schémat.

Poznámka. Dokumentační materiál uvádím z diplomové práce Zd. Valihračové, *Nářeční promluvy Ludmily Sojkové ze Staroviček*, FF ÚJEP, Brno 1971.